

nat Navar., cap. 13, n. 7, licet dicat consuetudinem etiam excusare. Et non est dubium quin consuetudo sit universalis, et per se sufficiens ad derogandum legi quoad hanc partem, etiamsi hoc prohibuisset. Quod autem iter agere ex vi festi, prohibitum non sit, probat Angelus, quia hoc opus non est tale, ut animum impediatur quominus possit vacare Deo; ergo, cum in particulari non prohibeatur, non est cur in generali prohibitione contineri censeatur. Præterea in lege veteri, cum esset strictissima prohibitio, nihilominus agere iter non omnino prohibebatur, sed potius concedebatur intra certam mensuram, quæ dicitur iter sabbathi, Actorum 1; ergo signum est agere iter, de se non esse opus servile, nec omnino contrarium cultui divino aut quieti sabbathi. Quod autem tunc longius iter prohiberetur, peculiare fuit illius præcepti, quod nunc non obligat, nec constat Ecclesiam illud in hoc fuisse imitatum. Imo mihi etiam non constat, quod illa prohibitio agendi longius iter extenderetur in lege veteri ad alias festivitates ejusdem legis, quia non invenio extensionem expresse factam; et alius scimus non fuisse factam tam strictam prohibitionem operum pro aliis festivitatibus, sicut pro sabbatho. Præterea, supra dictum est opus, quod non est servile in parvo tempore, vel parvo labore factum, non fieri servile propter durationem, aut laborem, quia semper est ejusdem rationis; sed agere iter modicum et suavi modo non est servile opus; ergo, licet augeatur et duret, per se non fiet servile, ac subinde neque prohibitum ex generali prohibitione operis servilis. Minor patet, tum quia ob eam rem non prohibebatur olim in sabbatho; tum quia illud opus nec est proprie mechanicum, sed quasi naturale, ad corporis vegetationem, et conservationem, et situationem ordinatum, et, ut ita dicam, ad omnes actiones alicubi exercendas; unde est quasi prævium ad omnes, et non inclusum sub opere, quod in servile vel liberale dividitur. Nec refert quod, si sit nimium iter, vel cum celeritate et figatione corporis, efficiat ne mens vacare possit Deo, quia, ut dixi, hic est finis præcepti, qui non cadit sub præceptum; nec etiam omnia media illum impediunt prohibita sunt, sed illa quæ ex vi verborum legis sub ipsa comprehenduntur.

3. *Quodnam iter faciendi genus prohibeatur.* — Hæc vero intelligenda sunt de itineratione, ut sic; nam, si addantur circumstantiæ, quæ includant, vel requirant opera servilia, ex eo

capite poterit tale opus esse prohibitum. Et hac ratione prohibitum est, per se loquendo, iter agere, deferendo bestiam, aut currum onustum, ita ut interdum onera levare, interdum imponere sit necesse; nam hoc de se servile est, et ideo, nisi ex necessitate vel parvitate materiæ excusetur, non licet. Unde in Concilio Matiscon. II, cap. 1, sic legitur de die dominico: *Nemo sibi talem necessitatem exhibeat, quæ jugum cervicibus jumentorum imponere cogat.* Quæ verba generalia sunt de omni usu servili jumentorum, quamvis specialiter de actione arandi terram possint intelligi. Distinguendum vero est inter inchoationem, vel continuationem itineris: nam, si iter ante diem festum bona fide inchoatum est cum his oneribus, excusatur continuatio, vel propter publicam utilitatem, ad quam necessarium sæpe est, ut sine mora et gravamine hæc transportatio rerum et mercium fiat, vel certe propter vitandum grave noxamentum, quod paterentur iter agentes, et præsertim hi agones seu muliones, si cogerentur in omnibus diebus festis quiescere, quocumque iter agendo pervenirent, et ideo consuetudo etiam hanc excusationem approbavit. De inchoatione vero non est facile admittenda consuetudo quoad hæc onera, propter rationem factam, et ideo merito Cajetanus, quem Navarrus et alii sequuntur, abusum illam vocat: secus vero est quoad simplex iter. Unde bene advertit Cajetanus, si isti muliones ducant mulos sine oneribus, non esse illicitum ita progredi, vel ab uno loco in alium transferre animalia in die festo, quia id solum est iter agere, et non habet adjunctum opus servile. Denique addit, quando homines in lectica vel curru deferuntur, licitum esse omnia opera necessaria facere ad illos juvandos, vel ad imponendam mulis lecticam, et similia, quia omnino ordinantur ad iter tantum personarum. Et eadem ratione erit licitum, onera necessaria ad usus itineris deferre, ut lectum, verbi gratia, necessaria ad mensas, et cibum etiam jumentorum, si opus sit; vel quia hæc omnia censentur accessoria itineri, ut sic, vel quia parva reputantur, vel certe quia consuetudine recepta sunt.

4. *Expenduntur cantandi saltandique actiones.* — Simile dubium tractari solet de actibus corporalibus, vel musicæ, vocum, aut instrumentorum, vel etiam de illis agitationibus corporum, quæ in saltationibus, choreis et tripudiis fiunt. Multi enim Summistæ variis distinctionibus utuntur, quæ ad rem non faciunt, ut videre licet in Angelo, Sylvest. et Rosel.,

et easque latissime prosequitur Abul., in cap. 20 Exod., quæst. 25, 26 et sequentibus. Distinguunt enim, an hæc fiant propter lucrum, necne, et an propter certum stipendium in particulari taxatum, vel propter incertum, vel commune; item, an principalis intentio ad hoc habeatur, vel secundaria; item, an fiant ex causa pia et honesta, vel sinistra aut vana intentione: nam priori modo non censent per hæc violari festum, ut per se notum est; posteriori autem modo putant violari. Unde aliqui addunt, si totus dies festus, etiam audita missa, in his actibus consumatur, graviter peccari, quia festa christiana ridiculo exponuntur, ut ait Armil., num. 23, qui Cajetanum adducit; non intelligunt autem esse mortale, sed veniale, ut diserte declarant.

5. *Non esse serviles hæc actiones resolvitur.* — Sed dico imprimis, hæc opera omnia non esse servilia; tum quia musica inter artes liberales computatur, ad quam hæc omnes actiones reducuntur; tum etiam quia ista per se non sunt opera servorum, neque ad serviendum fiunt ex genere suo; quod autem interdum fiant mercenarie, id non mutat naturam operis; tum denique quia quædam ordinantur solum ad animi oblectamentum, ut cantus, et musica de se excitat mentem, et ita est actus sermocinationis tali modo factus, vel instrumentis ornatus, et adjunctus, quæ omnia libera sunt. Alia vero, quæ magis corporalia videntur, solum consistunt in quadam agitatione et motione corporis ad ejus levamen, et ut cooperetur exultationi et gaudio animi, et ita etiam pertinent ad liberalem actionem.

6. Unde ulterius infero, per se, et ex vi generalis prohibitionis operum servilium non esse prohibita. Ita sentiunt dicti auctores, dum hæc non ponunt inter servilia materialiter, sed tantum formaliter ex fine; nos vero supponimus ex solo fine non fieri opus servile, et ita concludimus, simpliciter hæc opera non esse prohibita; quod etiam Cajetan., Sot., Navar., Medin. et alii sentiunt. Ex quo etiam constat distinctiones illas esse impertinentes, quia intentio pretii non obstat, ut sæpe dictum est, nec etiam refert quod intentio sit vana, vel turpis, vel principalis, etc., quia inde poterit actus habere malitiam alterius generis, non tamen propterea pertinebit ad violationem hujus præcepti, ut dictum est. Nec denique continuatio per totum diem faciet mortale peccatum, secluso contemptu, vel scandalo, ut etiam in superioribus dictum est. Si vero actiones illæ fiant cum excessu et

otio, erunt venialia in alio genere peccati, et non est improbabile habere tunc ex circumstantia festi aliquam malitiam venialem, ut jam etiam tactum est.

CAPUT XXVIII.

DE VENATIONE, PISCATIONE ET MILITIA.

1. *Quid sentiendum de actu venandi vel piscandi.* — Solet præterea dubitari de venatione (eademque ratio est de piscatione), an sit actio servilis prohibita. Habet enim hæc actio fere easdem rationes dubitandi, quia est quodammodo communis, seu media; convenit enim hominibus liberis, dominis, et convenit etiam servis. Unde, quando fit ob delectationem, videtur actio libera; quando vero fit ex officio ad sustentationem vitæ, videtur servilis; unde a multis numeratur inter actiones communes servis et dominis. Præterea in cap. *Licet*, de Feriis, supponitur piscationem, hoc posteriori modo factam, esse prohibitam; nam ex dispensatione, et non sine commutatione in aliud opus pium, in peculiari casu ob necessitatem et ex dispensatione conceditur. Et ita quamplures auctores sentiunt venationem ob animi delectationem licere; quæ vero fit quæstus gratia, esse servilem et illicitam. Ita Angel., n. 26; Sylvest., Rosel., et idem sentit Sot. Et Angelus ex eo sumit argumentum, quod venatio prohibetur in diebus jejuniorum; ergo multo magis in die festo. Antecedens probatur ex Glos. in cap. *Qui venatoribus*, d. 86, et videtur haberi in cap. *An putatis*, in eadem d.; Ambros., in serm. 33, alias 41, in Dominicam 3 Quadrag.

2. Alii vero existimant venationem non esse opus servile, nec prohibitam esse in die festo, etiamsi fiat quæstus gratia. Ita expresse Navar., dict. cap. 13, num. 11, § *Sexto*: *Quia non est (ait) servile opus, nec finis quæstus facit illud servile.* Idem Med. et Ludov. Lopez supra. Et sane distinctio illa de venatione, voluptatis vel quæstus gratia facta, mihi probari non potest, quoad hoc ut una dicatur servilis, et non alia; quia, si differunt in solo fine, parum id refert ad prohibitionem, vel ad rationem servilis operis, ut recte dicit Navar., et sæpe probatum est. Et præterea non magis honestus est finis voluptatis, quam finis acquirendi lucrum; imo hic posterior facilius potest honestari, quia ordinarie, qui illo fine venatur, indiget illo juvamine ad suam sustentationem. Si vero differunt illæ

ventiones in aliqua intrinseca conditione, ratione cujus una est servilis, et non alia, inquiri quænam illa sit. Non enim est continuatio temporis, nec corporalis labor major, vel aliquid ejusmodi; tum quia revera non intercedit talis differentia; non enim minus laborant per totum diem divites et nobiles in venatione, quam pauperes, qui ex officio ad se sustentandum venantur; ergo neque ex hac parte dici potest una venatio servilis, et non alia.

3. *Venatio est opus servile.* — Mihi ergo videtur venationem, ut sic et per se spectatam, opus servile esse. Primo, quia venatoria ars inter mechanicas computatur, ut ex Dialectica constat. Secundo, quia est opus corporale, laboriosum, sistens omnino in materia et effectu corporali: unde quodammodo est commune homini cum bestiis, nam illæ etiam venationi insistent. Solum addit homo artem et industriam, ac varia instrumenta venationum; et utitur etiam his animalibus brutis ad venandum aptis, ut eis in eo opere juvetur: tota vero hæc industria in materia, et corpore sistit, et ideo non transcendit actionem servilem. Tertio, addo argumentum a simili: nam scindere arbores, et ligna colligere, servile opus est sine controversia; ergo laborare in occisione animalium, et illa mortua deferre, servile opus est ex genere suo. Patet consequentia, nam hæc opera solum differunt, quia in uno major est fatigatio corporis, et minor industria et voluptas, quam in alio reperitur, quæ differentia ad rationem servilis operis parum referre videtur.

4. Quarto moveor, quia, si non esset opus servile, nullo modo factum esset prohibitum in die festo, ut bene argumentatur Navar., quia nec specialiter prohibitum invenitur, nec sub generali prohibitione operis servilis continetur. Prior pars constat, quia in nullo Canone hæc specialis prohibitio continetur: argumentum vero Angeli nullius momenti est; tum quia argumentum a simili in his legibus non valet; tum etiam quia assumptum est falsum: nam in diebus Quadragesimæ vel juniorum non est per se prohibita venatio, nec Ambrosius potuit universalem de hoc legem ferre. Unde vel loquitur de venatione illicita, saltem per accidens, quatenus vel in ea interveniunt alia peccata, vel propter eam omittuntur alia præcepta; vel reprehendit illam ut indecentem pro illo tempore, non ut simpliciter prohibitam. Posterior pars satis probata est, quia sub illa generali prohibitio-

ne non continetur opus, quod de se servile non est, neque illud fit servile ex fine vel aliis circumstantiis. At vero tantam licentiam dare venatoribus in diebus festis, ut simpliciter, ac per se, et quocumque modo eis liceat, nimium mihi videtur. Et contra illud non parum urget dictum cap. *Licet*, de Feriis, ubi piscatio sine dispensatione supponitur esse illicita; neque enim ibi de novo prohibetur, nec ex alio capite illicita esse supponitur, nisi quia servilis actio est, ut ibi Panormitanus et alii iuterpretes docent. Responderi potest ibi non esse sermonem de venatione, sed de piscatione; at hoc parum refert, quia hæc opera materialiter potius quam formaliter differunt; unde eadem ratio operis servilis, quæ in uno est, reperitur in alio. Dicunt aliqui, etiam piscationem non esse opus servile, sed habere adjunctas actiones serviles, propter quas censetur prohibita ut sunt extendere retia, educere, lavare, item remigare, et similia, quæ non videntur in venatione intervenire. Sed profecto istæ actiones non tantum ex adjunctis, sed per se etiam sunt serviles, ut ostendit. Et præterea etiam in venatione necessariae sunt multæ actiones laboriosæ et serviles, ut exercitio ipso constat, licet fortasse plures cum piscatione conjungantur, præsertim in ea quæ in mari fit.

5. *Hæc opera sunt prohibita in festo per se.* — *Quæ liceant ex consuetudine.* — Hinc ergo ulterius censeo, opus hoc per se prohibitum esse in die festo, quia sub generali prohibitione operis servilis continetur; nam hoc aperte sequitur ex præcedentibus. Quapropter, si aliqua venatio, recreationis gratia assumpta, excipienda est, per modum excusationis excimenda est, non quia per se servilis non sit, nec prohibita. Erit autem excusatio prima ob levitatem materiæ, et ex quadam morali necessitate ad vitandum vel otium, vel pejora opera. Et quidem, si venatio esset moderata, et solum a prandio per duas aut tres horas, mihi non displiceret excusatio, ut supra in simili dixi. Tamen quia difficile est damnare illos omnes, qui majorem sumunt licentiam, ideo potest addi alia excusatio ex consuetudine, quæ potest legem remittere, quæ videtur in hac parte prævaluisse scientibus et tolerantibus pastoribus Ecclesiæ, quamvis fortasse introducta fuerit ex apprehensione, et vulgi existimatione, quod venationem nobili modo exercitam non reputant opus servile, neque inde scandalum sumunt, etiamsi in die festo fiat.

6. Unde etiam piscatio in fluminibus recreationis gratia facta, ex eadem consuetudine licet, maxime quando est moderata, et sine magno labore ministrantium in illa. Alia vero, quæ fit in mari, non est in consuetudine, nisi propter peculiarem necessitatem, et ideo non licet; et de hac maxime loquitur dictum cap. *Licet*. Itaque in hoc differimus ab aliis auctoribus, quod non approbamus hanc actionem per se, et ad improbandam illam, tanquam aliquando servilem, circumstantias extrinsecas quærimus, ut faciebat prima opinio, quia hoc non potest consequenti ratione fieri, ut secunda opinio recte argumentatur; sed e contrario per se dicimus prohiberi, in casu vero, vel tali modo factam permitti ex ratione speciali, vel consuetudine, quod in operibus lege humana prohibitis facillimum est.

7. *Bellandi actus an servilis.* — Tandem dubitari potest de actu bellandi, an sit servilis, et prohibitus in die festo, sive justum sit bellum, sive injustum; hoc enim non variat rationem prohibitionis, ut ex dictis constat. Videtur ergo hoc opus non esse servile, quia non est opus servorum, sed potius ingenuorum, et nobilium hominum, ut ex usu constat, et hominum æstimatione, et Arist., 3 Ethic., cap. 6, et sumitur ex 2 Polit., cap. 7, quatenus ibi dicit Aristoteles vitam militarem continere multas virtutis partes. Secundo, quia, ut juristæ dicunt, militia et studium in honore et ingenuitate comparantur: at studium non est opus servile, nec prohibitum in festo, ut dictum est; ergo nec militia. De qua ratione videri possunt juris civilis interpretes l. *Advocati*, C. de Advocat. diversor. judic.; et Panorm., in cap. de Feriis, num. 4. Tertio, ex l. *Divus*, ff. de Feriis, ubi dicitur ea quæ ad militarem disciplinam pertinent, etiam diebus feriatis esse peragenda, ubi Glossa id notat, et in l. *Omnes judices*, C. de Fer., et utraque Glossa plane docere videtur, non minus esse licitam actionem militiæ in die festo, quam studium. Et confirmatur, quia si militare esset illicitum in festo, etiam privatim rixare et pugnare esset speciale peccatum in die festo, et multo magis in privato duello congredi in die festo; consequens videtur falsum, quia non magis hoc peccatum habet specialem malitiam ex circumstantia temporis festi, quam alia.

8. *Bellandi opus servile esse.* — Hoc vero dubium, eodem modo quo præcedens, expediendum videtur. Unde assero imprimis opus

actualis militiæ, seu pugnæ, de se servile esse. Loquor de opere ipso quoad executionem; nam regere militiam, et ordinare necessaria ad illam, liberale opus est, quia est potius opus mentis, quam corporis; at ipse actualis pugnæ congressus, opus servile est. Primo, quia hoc modo etiam militaris ars inter mechanicas computatur, et non est dubium quin artifices, qui juvenes docent ensium et armorum usum, mechanici censeantur. Unde non dubito quin de se sit servile opus, per actualem usum membrorum corporis et instrumentorum pugnæ, exerceri in docenda vel addiscenda hujusmodi arte; et ita usu ipso constat id non fieri, nec permitti in die festo. Secundo, quia si intendere occisioni ferarum opus servile est, cur non magis intendere occisioni hominum? unde rationes factæ de venatione cum proportione ad militiam, quæ dici potest hominum venatio, applicari possunt: est enim hæc actio mere corporalis, et laboriosa, et circa effectus corporales omnino insistens. Simile argumentum est, quod usus chirurgiæ censetur opus mechanicum, et de se servile; ergo et militare.

9. Tertio ad hoc opus habet respublica suos ministros deputatos, qui sub ea ratione servi reputantur. Neque refert quod ille actus nobilis videatur, et ideo ab ingenuis et nobilibus indifferenter exerceatur; habet enim nobilitatem suam non ex fine proximo, ex quo attenditur ratio operis servilis: quid enim magis servile, quam homines occidere? sed habet illam nobilitatem tum ex fine remoto, quia ad reipublicæ defensionem, et ad famam, et ad nobilitatem captandam ordinatur; tum etiam ex eo quod, si justa causa fiat, insignis actus virtutis fortitudinis est, et indicium præstantis animi, et fortis corporis, et magnarum virium. Et hoc solum probat ratio prima in contrarium facta; et ideo non obstat quominus hoc opus ex se servile sit, licet aliunde nobilitatem accipiat. Nec etiam obstat ratio secunda, quia illa æquiparatio studii, et militiæ non est accipienda in omnibus, et maxime in intrinsecis conditionibus ipsorum operum, sed in utilitate et necessitate eorum ad commune bonum reipublicæ, et in aliquibus privilegiis, quæ illis in jure conceduntur, et ideo argumentum ab studio ad militiam in præsentem nullius momenti est. De tertia vero ratione dicitur statim.

10. *Bellandi actio per se est prohibita in festo.* — Secundo consequenter assero, actualement militiam per se esse prohibitam in die

festis, licet per accidens, et ex causa interdum toleretur, et permittatur. Primum docuit Abbas ex Anton., in cap. 1 de Fer., dicens, licere militare in diebus feriatis, jure civili, non tamen canonico; et allegat cap. 1 de Treuga et pace, qui textus nihil probat, tum quia non est ibi sermo de festis, sed de Adventu, Quadragesima, et aliis quibusdam diebus; tum etiam quia lex illa derogata fuit per contrariam consuetudinem. Melius videtur probari ex cap. *Quod non licet*, de Reg. jur., ubi inter ea quæ non licent in die festo, nisi ob necessitatem, ponitur militare. Sed nec illud decretum cogit, quia ibi solum generalis regula constituitur, quod necessitas facit licitum, quod non erat; aliud vero de militia solum adducitur in exemplum ex Machabæis, quorum tempore militia extra necessitatem in sabbatho erat prohibita. Potest autem quis dicere, illud fuisse, quia in lege Judæorum non solum prohibebatur servile opus in sabbatho, sed simpliciter opus. An vero illud exemplum etiam in lege nova verum habeat, ibi non declaratur. Ratione ego probandum hoc est ex principio posito, quia illud opus de se servile est; ergo per se continetur sub generali prohibitione.

11. Altera vero pars constat, quia duplex est bellum, aggressivum et defensivum. Defensivum ergo est licitum in die festo ratione necessitatis; et de hac militia loquitur lex civilis supra citata, ut sensit, cum Anton., Abb., in d. cap. 1 de Fer.; et sic concordat jus canonicum cum civili; Glos. per textum in cap. *Si nulla*, 23, quæst. 8, et notavit Glos., in cap. 1 de Treuga, et pace. Bellum autem aggressivum ordinarie non licet in die festo; sed per epikiam et dispensationem, d. cap. *Licet*, de Fer. (cum proportione applicatam), licebit in bello justo, si se offerat bona occasio comparandi victoriam, quæ semel amissa non facile solet redire, et ita patet responsio ad tertiam rationem in principio objectam. Et ad confirmationem, dicendum est cum eadem proportione loquendum esse de privato duello aut rixa. Adde solere tempore pacis fieri in die festo quasdam exercitationes et demonstrationes militares quæ in consuetudine sunt, et damnari non possunt, non solum ratione consuetudinis, sed etiam ratione moralis necessitatis ad publicam custodiam civitatis, quia non possunt commode aliis diebus fieri, ac denique quia illa, quæ tunc fiunt, aut parum, aut nihil de servilibus operibus habent, et ad memoriam potius exercendam, vel co-

gnitionem personarum habendam, quam ad exercendam militiam ordinantur; et si aliquis servile miscetur, ex aliis causis honestatur.

CAPUT XXIX.

DE OPERIBUS NON SERVILIBUS SEU LIBERIS, SPECIALI JURE PROHIBITIS.

1. *Quæ opera liberalia jure prohibeantur.* — Haec explicuimus generalem regulam de prohibitione operum servilium, cum exceptionibus quæ occurrerunt, et obiter ostensum est opera non servilia, non esse comprehensa unquam ex vi illius prohibitionis, quia per limitationem illam, *servile*, excluduntur, et quia in nullo alio jure generalis prohibitio liberorum, seu spiritualium operum facta invenitur. Quia vero nonnullæ actiones non serviles in die festo specialiter prohibitae inveniuntur, illas recensere ac exponere, ad hujus doctrinæ complementum necessarium est. Sunt autem hæ actiones prohibitae, non plures quam quinque, ut constat ex cap. 1 de Fer.; ibi enim prohibentur mercatus, placitum, judicium ad mortem, vel ad pœnam, et juramentum. In aliis etiam juribus inveniuntur prohibita quædam ex his, ut in cap. ultim. ejusdem tituli prohibentur omnia, quæ ad judicium pertinent sub nomine *strepitus judicialis*, sub quo *placitum, et judicium ad mortem vel ad pœnam* comprehenduntur. In Concilio item Matiscon. II, cap. 1 solum dicitur: *Nullus vestrum litium fomilibus vacet, nullus causarum actiones exercent.* In Concilio Taron., cap. 40, solum mercatus et placitum prohibentur; idemque fit in Concilio Mogunt., cap. 37, et circa placitum additur limitatio: *Ubi aliquis ad mortem, vel ad pœnam judicetur*, quæ nunc necessaria non est; nam generalis est prohibitio, maxime ex d. cap. ultim. de Feriis. Itaque duo genera actionum sunt principaliter prohibita, scilicet, mercaturæ, et fori seu judicii. In solo autem d. cap. 1 additur juramentum, quod multi putant sub judicio includi; sed an hoc sit in universum verum, infra dicemus. Consonatque hæc prohibitio juri civili, tum antiquo, tum etiam noviori; refert enim Cicero lib. de Legib., et lib. 1 de Divinat., juxta leges duodecim Tabularum in feriis cessandum fuisse a jurgiis, et in leg. penult. ff. de Fer., dicitur *ferias dare vacationem a forensibus negotiis*, sub quibus omnes diætæ actiones possunt comprehendi, quia omnes quodammodo in foro fiunt. Sed præcipue intelligi

solent, ut Glos. ibi notavit, actiones judiciales, quæ C. de Fer. late prohibentur in festis, in l. 1, 2, 3 et ult. Constat autem has actiones de se serviles non esse, quia nec sunt propriae servorum, nec sunt mechanicæ, sed ad cognitionem et convictum humanum ordinantur; specialiter ergo prohibentur, licet liberales sint. Et magna quidem ratione, propter jurgia, et dissensiones, et sæcularem distractionem, quam secum afferunt, unde quietem et vacationem in die festo intentam maxime impedirent. Hæc autem ratio in mercimoniis, et contractibus temporalibus non minorem vim habet, et propterea jus canonicum has etiam actiones expresse addidit; et quia de se pertrahunt ad peccatum, ut notavit Panormitanus, in cap. ult. de Fer. Præter has autem actiones, non inveniuntur aliæ liberales specialiter prohibitae, neque in aliis tam generaliter habent locum rationes factæ. Ista ergo prohibitio ad prædictas actiones revocatur, de quibus pauca notanda sunt.

2. *Quid sub mercatus nomine prohibeatur.* — Circa mercatum ergo, si vim juris attendamus, et propriam illius vocis significationem, per illam prohibentur in die festo omnes contractus emptionum et venditionum, locationum et permutationum, ut Doctores omnes ibi, et Summistæ, Cajetanus, Sot. et alii notant. Advertit tamen Cajetanus nunquam fuisse prohibitum emere in die festo necessaria ad illius diei victum et potum. Quod censeo verum de his, quæ ante illum diem commode emi non possunt, aut ubicumque moralis necessitas occurrit; tamen, quæ facile vitari possunt, vitanda sunt, nisi propter levitatem materiæ, et communem usum exeuserunt. Præcipue vero prohibentur publicæ nundinæ, quæ cum magno concursu hominum in certis locis fieri solent, ad quæ variæ merces deportantur negotiationis causa, ad quas nundinas solent certi dies semel aut bis in anno assignari; illi ergo dies, ex vi hujus juris, festi esse non debent. Deinde idem est de nundinis magis privatis, quæ in singulis hebdomadis certo quodam die fiunt, quæ jam vulgo mercatus nomine appellari solent; si ergo in illum diem festum aliquod incidit, cessandum est a mercatu, et in alium diem transferendus est. Tertio prohibentur etiam privati contractus, præsertim si publicæ, vel publicæ solemnitate fiant, quia in his etiam propriissime mercatus fit, qui absolute et sine restrictione prohibetur.

3. *Objectio.* — Dices communem Ecclesiæ

praxim contrariam esse huic legi. Nam publicæ nundinæ in diebus festis ubique fiunt, neque solum quando contingit, festivitatem conjungi cum die ad nundinas designato, sed etiam ex directa intentione festum designando; quia in eo celebriores sunt nundinæ, quam si in profesto fiant. Deinde bona mortuorum publice solent in diebus festis subhastari, et voce præconis publice vendi. Item simili modo solent beneficia, aut ecclesiarum proventus, aut terræ, publice ad locandum proponi. Item solent operarii conducere in die festo a prandio, et mitti in villam. Item mercenarii artifices solent in die festo vendere merces, aut calecos, vel alia hujusmodi: et hæc omnia publice tolerantur a pastoribus Ecclesiæ; unde in eis non videtur graviter peccari. Circa hæc rigorose loquuntur Host. et Abbas, in cap. 1 de Fer., dum aiunt, nullam consuetudinem excusare posse, ut mercatum in die festo facere liceat, quia est prava consuetudo, et irrationabilis. Quod probat Panormitanus, quia licet mercari non sit peccatum, est tamen ex actionibus, quæ ad peccandum pertrahunt; vix enim inter ementes et vendentes non intervenit peccatum, cap. *Qualitas*, de Pœnitent. distinct., 5, et propter hanc causam specialiter prohibetur mercatus in festis, et quia nimium distrahit animum a divinis, ad quæ festa destinantur. Censent ergo hi auctores, tales consuetudines esse iniquas, et ad summum excusare posse ab exteriori pœna, non tamen a culpa.

4. *Respondetur.* — Nihilominus dicendum est consuetudines has, quoad fieri possit, cavendas vel moderandas esse, ita ut nec introducantur ubi non sunt, nec extendantur ubi sunt; nihilominus tamen ubi receptæ fuerint, excusare a culpa. Ita sentiunt Cajetan., d. art. 4, et in Sum., ver. *Festorum violatio*; Navar., dict. cap. 13, num. 8. Ratio clara est, quia tota hæc festorum observatio est de lege humana, cui potest per consuetudinem derogari. Nec refert quod hæc actio sit obnoxia periculis peccandi; tum quia hoc non obstat quominus tale opus licite exercentur aliis temporibus; ergo nec obstat quominus in die festo licite fiat, si in illo non sit simpliciter prohibitum; ubi autem consuetudo prævaluit, jam cessavit prohibitio; tum etiam quia illa ratio pertinet ad motivum legislatoris, non tamen facit materiam legis adeo necessariam, ut contra illam non possit prævalere consuetudo; denique consuetudo contraria posset omnino festi obligationem auferre; ergo et minuere. Adde,

in omnibus illis casibus intervenire rationes aliquas honestantes consuetudines ex aliqua publica necessitate. Solent enim nundinæ in festo fieri interdum, ut rustici et pauperes, qui non possunt in profestis operas suas deserere, illas possint adire. Aliquando fiunt, quia tali die solet multitudo populorum ad locum aliquem convenire pietatis causa, et, ne cogantur iterum illuc venire, vel nimium ibi detineri cum magno dispendio et publico, nundinæ in eodem die constituuntur. Oportet tamen observare nunquam istam consuetudinem ita introduci, ut missa omitti possit licite absque speciali necessitate.

5. In mercatibus autem qui in singulis civitatibus, vel oppidis, semel in hebdomada fieri solent, non ita prævaluisse videtur hæc consuetudo, quia facile transferri possunt in alterum diem; et ita observandum est, quoad fieri possit, nisi consuetudo inveterata omnino resistat. Venditiones vero solent publice fieri in festo, præsertim in parvis oppidis; quia alias pauci essent emptores, et res vilissime venderentur; et similes causæ cum proportionem in aliis casibus reperientur. Interdum etiam venditio potest illo die fieri in gratiam emptoris, qui fortasse est rusticus agricola, aut peregrinus, qui alio die adesse ibi non potest, vel alia ratione tunc indiget tali re. Interdum vero in gratiam venditoris, qui alio die non posset vendere ex defectu ementium, etc. Quæ omnia generatim spectata ad publicam utilitatem pertinent, et ideo aliquid participant de dispensatione cap. *Licet*, de Feriis, quam inferius exponemus. His tamen non obstantibus, lex ipsa canonica perse suam vim retinet, et servanda est, ubi non fuerit in aliquo casu particulari per consuetudinem derogata.

6. *Placitum prohiberi diebus festis.*— Circa aliam partem de placito, seu iudicio forensi, certum est prohibitum esse in diebus feriatis, ut vidimus; tamen quia in hoc iudicio plures interveniunt personæ et actiones, nonnulla circa illas breviter notanda sunt. Personæ sunt iudex, et partes: actor, scilicet, et reus, testes, tabellio, advocatus, et si qui sunt alii horum ministri. Circa quas personas generatim solum possumus dicere, omnes teneri ad servandam hanc legem quoad actiones forenses ad singulas pertinentes, ut eleganter et speciatim declaratur in l. ult., C. de Fer., et similiter singuli gaudent illa indulgentia, etiam si aliis onerosam esse contingat: quia lex indifferenter et generaliter loquitur.

7. Dubitari autem solet cuius personæ habenda sit ratio in hac cessatione ab strepitu iudicii; contingit enim ut partes et iudex in diversis locis domicilia habeant, et festum vel ferias in uno loco servari, non in alio; cuius ergo loci consuetudo servanda est, iudicisne, an rei, vel actoris, vel omnium? Respondeo, spectandum semper esse locum illum, in quo iudex adest, et causa tractatur, et iudicium ordinatur; tum quia iudex est principalis persona, et quasi caput in hoc negotio; et ideo ratio postulat ut cæteri illum sequantur; tum etiam quia in modo ordinandi iudicium attenditur consuetudo loci, in quo agitur causa; ergo etiam in tempore apto ad iudicium: tum denique quia iudex ipse tenetur loci, in quo adest et operatur, festa servare, et consequenter ibi tenetur a forensibus actibus abstinere. Non vero tenetur etiam indulgere partibus, ut suorum locorum feriis, seu festivitibus utantur, quia hæc esset nimia iudiciorum dilatio; et quia possunt, vel debent ad locum iudicii accedere, ubi jam non tenentur festa suorum locorum propria observare. In hoc conveniunt Canonistæ in cap. ultim. de Fer., ut recte ibi expendit Abbas, num. 23, qui magis loquuntur de feriis temporalibus, seu rusticis; tamen cum proportionem eadem ratio est de solemnibus, seu festivis. Adde vero, si aliquæ actiones pertinentes ad illam causam extra locum iudicii transigendæ sint, posse optime fieri in eodem die, qui est festus in loco iudicii, et non in loco ubi tales actiones sint. Ut, verbi gratia, si testes sint in alio loco examinandi ex commissione iudicis prius data, optime poterit in illo die ab eis exigere iuramentum, et consequenter etiam examinari poterunt. Advocatus item, si alibi resideat, et tabellio, si alio in loco inquisitionem faciat vel instrumentum, sua munera eodem die præstare possunt; quia obligatio servandi tale festum non se extendit ad alia loca, ut supponimus; et ita ex hac parte talis actio non est contra festi obligationem. Aliunde vero non est contra vacationem concessam pro illo die in tali iudicio; quia illa vacatio solum præcipitur et conceditur pro tali loco; et ibi non fit progressio, sed in remotis dispositionibus (ut sic dicam), seu præparationibus quæ in aliis locis fieri possunt.

8. *Quid placitum.*—Secundo, circa actionem iudicii dicendum est, sub illa comprehenduntur omnes actiones, quæ proprie forenses et publicæ sunt, et pertinent quasi intrinsece ad acta iudicii, et expresse vel virtute in cap. 1 et ultim. de Feriis continentur. Hoc imprimis

constat generali ratione, quia hæc prohibitio nititur in lege ecclesiastica; ergo tanta est, quanta legis verba exigunt. Verba autem canonica legis, in diet. cap. ultim., sunt: *Debet judicialis strepitus diebus conquirere feriatis, qui ob reverentiam Dei noscuntur esse statuti.* In fine vero hæc cessatio strepitus duobus verbis declaratur, scilicet, *ut nec habeantur processus, nec feratur sententia;* ergo ex vi illius juris, ea omnia quæ pertinent ad formationem processus judicialis, et ad prolationem sententiæ, prohibita sunt. In cap. autem 1 ejusdem tituli, his verbis declaratur hæc prohibitio: *His diebus nec placitum fiat, neque aliquis ad mortem vel ad pœnam iudicetur, nec sacramenta (id est, iuramenta) præstentur.* In quibus, quid nomine *placiti* significetur, ex usu canonum sumendum est, quia extra illos non invenio vocem illam in hac significatione, ut forenses causas vel litem significet: proprie enim significare solet voluntatis electionem et consensum. Unde etiam objectum voluntate approbatum placitum vocatur, Genes. 24: *A Domino egressus est sermo, non possumus extra placitum ejus quicquam loqui.* Unde etiam significat conventionem, et pactam ex mutuo consensu definitum, ut Gen. 29 et 30 videre licet: vel etiam significat mentis decretum, quomodo dicuntur esse philosophorum et medicorum placita. Atque hoc modo, quæ decreta vel statuta sunt a Deo, vel principibus, vel senatu, placita vocantur, Proverb. 10: *Labia justi considerant placita, et os impiorum perversa.* Ac denique terminus definitus ad aliquid agendum, placitum vocari solet, 2 Reg. 20: *Moratus est extra placitum, quod ei constituerat rex.* Quia ergo in forensi iudicio, juxta voluntatem et arbitrium iudicis legibus regulatum, vel termini constituuntur, vel decreta dantur et sententiæ, ideo tota causa judicialis et forensis tractatio, nomine placiti in jure canonico significatur, ut videre licet in d. cap. 1, 15, quæstione quarta, per totam. Juxta hanc ergo interpretationem idem est prohiberi in die festo placitum, ac prohiberi strepitum judicialem, ut in alio capite dicitur.

9. *Difficultas.*—*Satisfit.*—At enim dubitabit aliquis, si hoc ita est, quid necesse fuerit addere cætera verba in illo cap. 1, quia, prohibito toto strepitu judiciali, cætera prohibita erant, scilicet, iudicium, ac iuramentum, quæ per alia verba exprimentur. Quod si totum ipsum per partes explicari oportuit, debuisset omnes actiones forenses numerari; alio-

quin cogitare quis poterit, illas tantum duas actiones esse prohibitas, et genus per species limitatum esse, quod tamen falsum est. Et præsertim habent difficultatem illa verba: *Neque aliquis ad mortem, vel ad pœnam iudicetur, ob reverentiam Dei noscuntur esse statuti.* quia videtur per ea limitari hæc prohibitio ad iudicium criminale, nam in illo tantum per se agitur de infligenda pœna; imo nec semper illud prohiberi videtur, sed solum quando condemnandus est reus ad pœnam: si ergo absolvendus sit, non erit tale iudicium in festo prohibitum, quod etiam falsum est. Hanc difficultatem quoad hanc tantum posteriorem partem sensit Glossa in d. cap. 1, verb. *Ad mortem*, et ideo addidit, subintelligendum esse: *Maxime, quia nulla causa (inquit) tunc tractari debet, maxime vero causa sanguinis.* Panormitanus autem existimat, nomine *placiti* solum significari causam civilem, et citat cap. *Placita*, 15, quæst. 4; sed ibi hoc non declaratur; nam absolute dicitur, *ut placita secularia dominicis diebus vel aliis præcipuis festis non fiant;* at criminalia iudicia magis sæcularia sunt, quam civilia. Et ideo dici posset cum Cajetan., d. art. 4, § *Sed ad hoc*, in fine, tempore illius Concilii, a quo caput illud desumptum est, non fuisse prohibita omnia iudicia in die festo; et sane in Concilio Magunt., supra citato, hoc multum indicatur. Veruntamen, quia ex cap. 1 et 2, 15, quæst. 4, quæ sunt antiquiora, contrarium colligitur, non videtur omnino deserenda Panormitani sententia. Est enim probabilis illa vocis significatio, quia placitum magis significare solet decretum spectans ad civilem gubernationem, quam ad punitionem. Supposita ergo illa significatione, per primum verbum omnes causæ civiles, per secundum vero omnes criminales prohibita sunt, et in singulis prohibita sunt omnes actiones judiciales. Cur autem iuramentum specialiter expressum fuerit, paulo inferius dicam.

CAPUT XXX.

DE ACTIBUS FORENSIBUS IN PARTICULARI PROHIBITIS VEL IRRITIS IN DIE FESTO.

1. Quoniam multa prohibentur, quæ, si fiant, facta tenent, quando per legem expresse non irritantur, ideo in his actionibus forensibus maxime necessarium est utrumque explicare. Et ut doctrina moralis utilior sit, ad particulares actiones descendere necessarium est. Primum ergo ex dictis constat, prohibita